Aspecte ale sacrului în lirica lui Tudor Arghezi

Carmen Mihaela POTLOG

The present study presents some aspects of the religious poetry written by Tudor Arghezi and it is based on the assumption that the artistic gift is, in the process of literary creation, the audacity to play upon the metaphor and its games. The poetry of the „dialogue" with the Divinity, of finding a reference point in the trancendent is imposed by the gravity of emotion, by purity and the ardour of the feeling.

Una dintre liniile tematicii esenţiale ale operei argheziene este poezia „dialogului" cu divinitatea, a căutării unui punct de sprijin în transcendent. Repertoriul acestei teme şi tabloul de ansamblu al atitudinilor lirice asociate indică o dominantă romantică, orgolios energică şi reliefat dramatică a universului interior arghezian. Nu e vorba însă de o rămînere în urmă, în dependenţă de momentul de afirmare istorică a romantismului, ci de un romantism tipologic (nu istoric), structural, care coexistă şi se împleteşte cu numeroase atribute de ordinul viziunii asupra lumii şi omului, ca şi de ordinul limbajului poetic, care ţin de modernitate şi modernism.

Sacrul pare a fi convertit în imagine, fiind pîndit de pericolul ridigizării sale sau chiar de cel al metamorfozării într-un caracter exterior. În cea mai substanţială şi mai pătrunzătoare dintre lucrările de exegeză care i-au fost dedicate, cea a lui Nicolae Balotă (1979: 138), liantul întregii creaţii argheziene, atît de diversificată, este văzut, cu argumente de netăgăduit, într-un puternic sentiment şi o acută conştiinţă ale destrămării şi vulnerabilităţii fiinţei în timp, pe un fundal al măcinării universale (cuprinzînd toate regnurile) sub apăsarea timpului. Spre deosebire de ceea ce se întîmplă în lirica lui Lucian Blaga, la care conştiinţa „marii treceri" apare şi ca generînd o tandreţe aparte şi o intensitate excepţională ale raportării la frumuseţea „basmului arborescent" care e lumea cu omul în centrul ei, la Arghezi fiinţa omului apare ca înfiorată de mari nelinişti, pradă unui zbucium interior care se traduce într-o reflexivitate deliberat nefilozofică, una a întrebărilor dintotdeauna şi de oriunde (premiză a ridicării lirismului arghezian la treapta universalităţii). Poeme cum sînt *De-a v-aţi ascuns*, *Arheologie*, *Între două nopţi*, *Duhovnicească* îşi au sursele într-o asemenea dramatică conştiinţă a condiţiei existenţiale care e proprie omului, singura fiinţă care ştie că este muritoare. Lumea îi apare poetului nu numai pe dimensiunea spaţiului, cu deschiderea lui, ci şi pe aceea a verticalei timpului, ca o succesiune

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)

de „trepte” pe scara duratei umanităţii, receptată astfel ca „un murmur neîntrerupt de epitafe” de către eul liric care „priveghează”, aşezat undeva „pe ultima lor treaptă”(*Antologie*).

Legea nescrisă, dar de neîncălcat, a lumii este aceea a unui inevitabil „joc” amar cu moartea, joc *de-a v-aţi ascuns* care implică în alegoria lui complexă, de „explicaţie” dată pe înţelesul copiilor, tragismul unui limbaj metaforic care, încercînd să atenueze pentru alţii, agravează pentru sine conştiinşa inexorabilităţii (de neevitat) a sfîrşitului. În acest „joc” pe care, vrei sau nu vrei, îl joci „în doi, în trei / îl joci în cîte cîţi vrei, / arde-l-ar focul!”. În *Duhovnicească*, tabloul destrămării în neant urcă de la semne ale destrămării mineralului şi ale vieţii simple spre imagini ale pustiirii lumii de prezenţele omeneşti din ea, de fiinţele dragi şi apropiate, pînă la accente de spaimă paroxistică în faţa acestui spectacol de proliferare a morţii şi a golului, ca şi, în replică, pînă la identificarea simbolică a condiţiei umane cu cea a lui Christ „fugit de pe cruce” (o analogie similară apare şi în *Între două nopţi*: „O stea era pe ceruri, pe cer era Isus”) (Bojin, 1976: 128).

Deşi aceasta este dominanta poeziei argheziene a timpului şi a morţii, trebuie spus că există şi unele rare excepţii, în cazul cărora nu spaima de moarte şi de neant este nota lirismului, ci, dimpotrivă, ca de pildă în *Niciodată toamna*, o tendinţă cu totul particulară de a imprima presentimentului morţii un accent de melancolie sublimată (Cioculescu, 1971: 13), convertită muzical chiar într-un fel de incantaţie vindecătoare de nelinişti: „toamna” aceasta unică („Niciodată toamna nu fu mai frumoasă / Sufletului nostru bucuros de moarte”) (Bojin, 1976: 158) este anotimpul sufletesc al unei apoteoze mirifice („mătasa” şesului, „brocartele” urzite norilor de copaci) din perspectiva căreia existenţa, trecerea prin lume, apare, recapitulată, ca un prilej de smulgere, separare a ceea ce e de preţ şi luminos din „mocirla” ei, a lumii (metaforic: existenţele se derulează acolo, în „casele adunate ca nişte ulcioare / cu vin îngroşat în fundul lor de lut” situate într-un spaţiu alegorico-simbolic care e „ţărm albastru al rîului de soare / din mocirla cărui aur am băut”), astfel încît zborul în sus (nu în jos, spre pămîntul – cimitir, ca la Bacovia) al frunzelor „carpenului sur”, spre azur, şi îndemnul final la îngroparea umbrei omeneşti în umbra plopilor – „facle” înălţate spre cer ţin, în acelaşi timp, de o mişcare fundamentală de îndulcire a morţii şi de un etos clasic, înţelept al înţelegerii şi acceptării limitelor condiţiei noastre existenţiale.

O mare frecvenţă o au, în *Cuvinte potrivite*, poemele care „transcriu” tensiunile lăuntrice ale ezitărilor între un pol al retragerii orgolioase, departe de agitaţia, zgomotul şi vulgaritatea lumii, şi, de cealaltă parte, tentaţia opusă, a situării în fruntea nemulţumiţilor şi a revoltaţilor (direcţie pe care se simte ecoul interesului tînărului Arghezi, alături de prietenii săi, Gala Galaction şi Vasile Demetrius, pentru ideile socialiste). Reprezentativă prin excelenţă pentru această linie tematică rămîne *Rugă de vecernie*, poem a cărui structură reflectă dramatismul unei astfel de polarităţi: eul liric se percepe pe sine ca scindat lăuntric între impulsul altruist al punerii propriilor energii în slujba mulţimii de

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)

anonimi oprimaţi şi umiliţi şi, în opoziţie simetrică, scepticismul cu care este privită lumea, tendinţa izolării mîndre (polaritate care o aminteşte pe aceea din unele mari poeme eminesciene, ca, de pildă, *Împărat şi proletar*). Pe aceeaşi linie sînt de amintit şi poeme ca *Buna vestire*, expresie a unei îndîrjiri rebele, incendiare, demne de atenţie, proiecţii simbolice date amestecului de orgoliu şi vehemenţă pedepsitoare în „autoportrete" sub mască cum sînt cele din *Prinţul* şi *Vodă-Ţepeş*, accentele de solidarizare cu „cei căzniţi, urîţi şi goi" împotriva privilegiaţilor şi puternicilor zilei, participanţi la „liturghia bogăţiei" din *Caligula* şi chiar şi revărsarea de umoare negativă, distrugătoare, din faimoasele *Blesteme*. De remarcat, de altfel, că această dominantă a orgoliului este prezentă şi în „dialogul" cu divinitatea, ca de altfel şi în poezia despre poezie a lui Arghezi.

În centrul volumului *Cuvinte potrivite* se află lirismul reflexiv din *Psalmi* şi din poemele înrudite cu aceştia. În *Muntele măslinilor*, verticala muntelui transfigurat metaforic în „cădelniţi de izvoare, altar de şoimi, sălaj de sori" este interpretată ca un simbol al aspiraţiei umane spre înalt, spre cerul transcendenţei, „semn de-a pururea putere al vieţii noastre cea fără de leac". În *Între două stepe* încercarea omului de a cunoaşte (metafora săpatului adînc sub odaie, în pămînt) se foloseşte de o cenzură transcendentă, de opoziţia Tatălui, astfel încît imaginea finală este aceea a omului însingurat, semănînd unui Crist „tîrziu" într-o lume în care singura certitudine e aceea a opacităţii pămîntului. *Descîntec* este expresia confruntării energice, dramatice cu „lacăte" şi „zăvorul" care îl împiedică pe om să treacă pragul uşii ce-ar deschide spre „marele meu vis". Însă orchestrarea de mare cuprindere a dominantelor dramatice, ca şi a nuanţelor pe linia acestei lirici argheziene a cunoaşterii şi a limitelor ei omeneşti, este în ciclul *Psalmilor*, în care nu se poate contesta fiorul religios (cum s-a făcut sub comunism), dar nici nu se poate nega că în zbaterile ei vocea lirică argheziană trece spre o problematică încă mai largă decît cea religioasă, pe care însă nu o neagă, ci o cuprinde într-un orizont mai larg, de ordinul unei mereu reluate, sisifice aspiraţii spre cunoaştere.

Sînt între *Psalmi* unii care reflectă o stare lirică de cunoaştere supusă a autorităţii divine, dar nu în linia credinţei obişnuite. Psalmul care începe cu versurile „Sînt vinovat că am rîvnit / Mereu numai la bun oprit" construieşte un amplu autoportret al eului liric, pus sub semnul acesta al cutezanţei şi chiar al orgoliului proprii individului care se ştie pe sine situat deasupra seriei oamenilor comuni. Atmosfera este una apropiată de cea a basmului şi a legendei, eul liric arghezian dă propriei sale imagini o stilizare în spirit romantic, de solitudine mîndră: „În blidul meu ca şi în cugetare / Deprins-am gustul otrăvit şi tare", „primejdia o caut şi o isc" sînt linii ale unui astfel de portret, a cărui reliefare merge în *crescendo* pînă în finalul în care totul se răstoarnă în favoarea indiscutabilei autorităţi şi atotputerniciei divine. Sugestia acestora este concentrată în doar două versuri: „Dar eu rîvnind în taină la bunurile toate / ţi-am auzit cuvîntul zicînd că nu se poate". Implicaţia acestui raport, care nu e numai cantitativ între amploarea autoportretului şi distihul final, este aceea că în faţa lui

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)

Dumnezeu, cel care se pleacă, „îngenunchiază", este un ins de excepţie şi, ca atare, recunoaşterea autorităţii divine are o semnificaţie cu atît mai spectaculoasă.

E adevărat că la celălalt pol al variaţiunilor din *Psalmi* apar şi gesturile rebeliunii (George, 1970: 159). Acelaşi orgoliu, care ajungea la gestul îngenunchierii finale, poate să crească pînă aproape de proporţiile sfidării luciferice din cunoscutul mit biblic al îngerului căzut sau de acelea ale trufiei protagonistului din *Sărmanul Dionis*, nuvela eminesciană. Neîmpăcarea cu prezenţa difuză a divinului în lume, în diversitatea fenomenalităţii ei, generează strigătul neliniştit, în ultimă instanţă patetic, al eului liric arghezian: „vreau să te pipăi şi să urlu: Este!". Sigur că din punctul de vedere al teologilor astfel de accente apar ca eretice şi, în ultimă analiză, de negaţie: în schimb, din perspectiva poeziei, ele constituie manifestarea dramatică prin excelenţă a unei nevoi de comunicare cu transcendentul, de semne ale unei divinităţi care să nu fie cu totul absentă din lume (Deus absconditus, Deus otiosus / Dumnezeu ascuns, Dumenzeu retras). Se înţelege că „vreau să te pipăi" nu trebuie interpretat *ad litteram*, înţelesul senzorial al verbului nefiind decît sublinierea, reliefarea aproape hiperbolică a acelei nevoi de comunicare şi „semne".

Între aceste două ipostaze extreme („a îngenunchierii" şi „a rebeliunii") se situează însă psalmii cei mai reprezentativi pentru religiozitatea intensă şi, în acelaşi timp, dramatică proprie sufletului liric arghezian. Psalmul care începe cu versurile „Ruga mea e fără cuvinte / şi cîntul, Doamne, mi-e fără glas" concentrează în el semnele şi accentele unei aspiraţii profunde, de maximă interiorizare spre transcendent, astfel încît toate implicaţiile esenţiale ale divinului şi divinităţii sînt captate în mărturisirea - poem. Conştiinţa diferenţelor şi a „distanţei" nu dispare („Nu-ţi cer nimic. Nimic ţi-aduc aminte / Din vecinicia ta nu sînt măcar un ceas"), însă în prim-plan trece altceva: arderea lăuntrică, acum poate mai puţin spectaculoasă şi patetică, dar nu mai puţin intensă: „Nici rugăciunea, poate, nu mi-e rugăciune, / Nici omul meu nu-i poate omenesc. / Ard către tine–ncet, ca un tăciune,/ Te caut mut, te-nchipui, te gîndesc". Arderea aceasta „înceată", mocnită (ca un tăciune), constituie imaginea discreţiei cu care aspiraţia spre comunicarea cu divinul se manifestă, ea presupunînd concentrarea şi dramatismul sufletului („te caut mut"), proiecţie imaginară şi mitic („te închipui") şi, nu în ultimul rînd, reflecţie, căutarea în spirit („te gîndesc"). Ansamblul tuturor acestor forme ale aspiraţiei spre divin este unul lucid, care depăşeşte cu mult simpla credinţă fără întrebări, iar rostul acestor căutări este unul de ordinul confirmării unei libertăţi superioare (care nu trebuie confundată cu sfidarea şi rebeliunea) a fiinţei umane: „ochiul mi-e viu, puterea mi-e întreagă / şi te scrutez prin albul tău veşmînt / pentru ca mintea mea să poată să înţeleagă / neîngenunchiată firii pe pămînt". A nu îngenunchia în faţa opacităţii firii pe pămînt, a vrea să înţelegi sînt opţiuni şi acte care pun în imaginea arghezian a omului sub semnul „scrutării" lucide şi a vocaţiei libertăţii, în contextul cărora credinţa şi aspiraţia spre divin capătă o valoare superioară (George, 1970: 137).

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)

Sufletul liric arghezian simte nebulos, în complexitatea şi diversitatea lumii, pulsaţia divinului şi a sacrului (bănuite a pulsa în florile şi tulpinile străbătute de „sucul fructului său cald") şi, în acelaşi timp, tinde spre revelaţia divină, refăcînd mereu intensitatea acestei aspiraţii („săgeata nopţii zilnic vîrfu-şi rupe / şi zilnic se-ntregeşte cu metal"), clipă care ar urma să fie apoteoza, împlinirea setei de comunicare cu divinul: „sufletul meu deschis ca şapte cupe / aşteaptă o ivire din cristal, / pe un ştergar cu brîie de lumină". Nu e deloc o întîmplare că în această transcriere metaforico-simbolică dată revelaţiei divinului imaginile evocă, deopotrivă, colţul de interior ţărănesc al icoanei înconjurată de ştergare şi amplitudinea cosmică a curcubeului ca „aureolă" a divinului.

Finalul aceluiaşi *Psalm* accentuează asupra unei stări de neastîmpăr interior, de absenţă din realul imediat în favoarea concentrării sufletului şi spiritului spre această mult visată clipă a revelaţiei, a comunicării cu transcendentul: „găsită masă pentru cine rămîne pusă de la prînz / sînt, Doamne, prejmuit ca o grădină, / în care paşte un mînz". Psalmul acesta dominat de atmosfera concentrării interioare, a „arderii" profunde şi discrete, a căutării cu toate forţele spiritului este, prin excelenţă, reprezentativ pentru lirismul arghezian al aspiraţiei omului spre realizarea de sine sub semnul libertăţii, al credinţei lucide, un psalm al aşteptării revelaţiei cu întreaga fiinţă îndreptată către un astfel de vis, de ideal.

În ansambul lor, *Psalmii* arghezieni, ca şi poemele din afara seriei psalmilor, înrudite însă ca problematică şi atmosferă cu ei, configurează un lirism al aspiraţiei spre divin şi spre sacru care se împleteşte cu dramatismul cunoaşterii, cu tensiunile ei, iar conştiinţa limitelor coexistă cu aspiraţiile spre certitudine, spre comunicarea esenţială cu divinul şi cu divinitatea.

Bibliografie

Bachelard, Gaston, 2006 *Poetica spaţiului*, Editura Paralela 45, Piteşti

Balotă, Nicolae, 1979, *Opera lui Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, Bucureşti

Bloom, Harold, 2008, *Anxietatea influenţei*, Editura Paralela 45, Piteşti

Bojin, Alexandru, 1976, *Fenomenul arghezian*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti

Bousoño, Carlos, 1970, *Teoria expresiei poetice*, Editura Univers, Bucureşti

Burgos, Jean, 1988, *O poetică a imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti

Călinescu, George, 1987, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Minerva, Bucureşti

Cioculescu, Şerban, 1971, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, Ediţia a II-a, Editura Minerva, Bucureşti

Durand, Gilbert, 1977, *Structuri antropologice ale imaginarului*, Editura Univers, Bucureşti

Friedrich, Hugo, 1969, *Structura liricii moderne*, Editura Univers, Bucureşti

George, Alexandru, 1970, *Marele Alpha*, Editura Cartea Românească, Bucureşti

Lovinescu, Eugen, 1981, *Sinteza poeziei moderniste şi tradiţionale:Tudor Arghezi*, în vol. *Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, Bucureşti

Manolescu, Nicolae, 1971, *Postfaţă* la Tudor Arghezi, *Poezii*, EdituraMinerva, Bucureşti

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)

Richard, Jean-Pierre, 1974, *Poezie şi profunzime*, Editura Univers, Bucureşti
Scarlat, Mircea, 1986, *Istoria poeziei româneşti*, vol. III, Editura Minerva, Bucureşti
Simion, Eugen (coord.), 2004, *Dicţionarul general al literaturii române*, vol. I, *A/B*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti

BDD-A85 © 2010 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 18.97.9.173 (2026-09-14 17:29:27 UTC)